

Řepařství a cukrovarnictví v Československu v letech velké hospodářské krize ve třicátých letech 20. století

SUGAR BEET GROWING AND SUGAR INDUSTRY IN CZECHOSLOVAKIA
DURING GREAT DEPRESSION IN 1930s

František Čapka – Masarykova univerzita, Brno

Předkrizová a konjunkturální dvacátá léta

Ohlédneme-li se za prvním desetiletím řepařství a cukrovarnictví v období Československé republiky prostřednictvím srovnání základních statistických údajů, dostaneme konkrétní obraz o jejich vývoji a předkrizovém stavu (1). Počáteční čísla nám nabídnou sezona 1918/1919 a konečnou se stane kampaň 1928/1929. Co se týká velikosti plochy oseté cukrovou řepou, její výše se pohybovala od zhruba 200 tis. ha do 250 tis. ha, přičemž v prvních čtyřech letech došlo k mírnému poklesu oseté plochy (až na 182 tis. ha), aby se od sezony 1923/1924 rozloha přehoupla přes 200 tis. ha. Tento trend pokračoval i v následujících letech, když vrcholem byl rok 1925/1926 s 311 tis. ha. Roční průměr za sledované období činil 232 822 ha osevní plochy řepy. Velikosti osevní plochy úměrně odpovídalo i množství sklizené řepy. To se pohybovalo od 3,4 mil. t (v sezonách 1919/1920 a 1921/1922) až po 8,8 mil. t v kampani 1925/1926. Toto značné rozpětí určilo průměrnou produkci řepy v celém přibližném období: 5 644 162 t. Je přirozené, že se uvedené údaje odrazily v konečném efektu, tj. v množství

vyrobeného cukru, které se pohybovalo v rozpětí od 0,5 mil. t až po špičkových 1,5 mil. t v neúspěšnější meziválečné sezoně 1925, když průměr v sledovaných letech byl 960 683 t. Z dalších statistických údajů si připomeňme ještě výnos cukru. Výjimečně nízký byl v sezoně 1919/1920 s 2,7 t.ha⁻¹, proti ní jako špičkovou s průměrným výnosem 4,8 t.ha⁻¹ můžeme označit kampaň 1925/1926. Průměrný výnos za sledované období činil 4,126 t.ha⁻¹. Zajímavé jsou údaje o průměrné roční domácí spotřebě cukru, která za celé sledované období představuje 359 620 t. Růst domácí spotřeby cukru brzdila jeho vysoká cena. Při srovnání za jednotlivé roky nedojdeme k nijak výrazným rozdílům, což je celkem pochopitelné. Jinak dopadne srovnání jednotlivých kampaní v exportu cukru do zahraničí. Získané údaje jsou jako „na houpačce“. Od sezony propadu (1918/1919) s vývozem zhruba 0,16 mil. t cukru až po špičkový export cukru v polovině dvacátých let (1924–1926) s množstvím přesahujícím 1 mil. t. Druhá polovina 20. let pokračovala v konjunkturálních číslech (0,6–0,8 mil. t), takže konečný desetiletý průměr exportu vysoce překročil první léta Československé republiky, když vykázal objem 601 641 t (2).

Ve výčtu údajů o československé výrobě cukru ve sledovaném období let 1918/1919 až 1928/1929 se nám nesmí ztratit ohlednutí za počtem cukrovarnických závodů. Ten měl od sezony 1918/1919 sestupný trend, a to od 175 až po 162 v kampani 1928/1929. Pokles poměrně rovnoměrně postihoval jak cukrovary zpracující řepu (surováreny a smíšené závody), tak i čisté rafinerie. Tab. I. uvádí stav na počátku sledovaného období a na jeho konci.

Z uvedených čísel je zřejmé, že ve sledovaném desetiletí došlo v celé republice z důvodů tzv. koncentrace a racionalizace jejich zastaralého výrobního zařízení, nerentabilního provozu a také z regionálně nedostatečné řepné základny ke zrušení několika závodů, když současně přibýly nové moderní cukrovary. Cukrovarnictví stále zaujímal vedoucí pozici v potravinářském průmyslu Československa.

Nakonec si k již uvedeným údajům jistě neškodí připomenout také ještě počty cukrovarnických závodů v jednotlivých zemích Československé republiky (tab. II.), a to v posledním předkrizovém roce (1929), včetně jejich podílu na celkové republikové produkci cukru (3).

Tab. I. Počty cukrovarů na začátku a na konci sledovaného období

Kampaň	Surováren	Smíšených závodů	Cukrovarů zpracujících řepu	Čistých rafinerií	Závodů celkem
1918/1919	117	46	163	12	175
1928/1929	99	52	151	11	162

Tab. II. Počty cukrovarů v jednotlivých zemích ČSR (1928/1929)

Země	Surováren	Smíšených závodů	Závodů zpracujících řepu	Čistých rafinerií	Závodů celkem	Podíl na výrobě (%)
Čechy	75	18	93	8	101	62,3
Morava	22	21	43	2	45	27,8
Slezsko	2	2	4	1	5	3,1
Slovensko	–	11	11	–	11	6,8
Celkem	99	52	151	11	162	100,0

Mezinárodní souvislosti řepářské a cukerní krize

Naše pozornost se nyní soustředí na přiblížení situace na přesyceném světovém cukerním trhu a na průběh cukerní krize, která vlastně předznamenala agrární krizi započatou zhruba o rok dříve, než propukla hluboká celosvětová krize v říjnu 1929 (4). Právě v Československu začala agrární krize jako krize řepářská a cukerní (5). Těsné propojení domácí produkce cukru s mezinárodním exportem pomůže objasnit situaci v našem řepářství a cukrovarnictví v těžkých krizových letech.

Podobnou situaci jako u nás můžeme zaznamenat i v zahraničí u hlavních vývozců řepného cukru v evropských zemích, jakými byly vedle Německa i Francie, Polsko a Maďarsko. Vedle toho řada evropských zemí (Rakousko, Itálie, Jugoslávie, Bulharsko, Rumunsko, Velká Británie) se stávala v produkci cukru plně soběstačnými, případně dovážely jen surovinu, kterou zpracovávaly v domácích rafineriích. Některé z nich začaly dokonce cukr vyvážet. V polovině dvacátých let 20. století došlo k nasycení světového trhu s řepným cukrem. Pokračoval pokles světových cen této komodity. Za dumpingové ceny začaly do Evropy proudit přebytky třtinového cukru z Kuby a především z Jáv, jejichž výroba se zhruba zdvojnásobila. Přicházela léta světové cukerní krize (6).

Cukerní krize se ve světovém měřítku dostala jako důležitý ekonomický problém již v květnu 1928 (na popud Belgie a Nizozemska) na pořad jednání hospodářského výboru Společnosti národů v Ženevě. Ten svolal v dubnu 1929 do Ženevy cukrovarnické odborníky k debatě o řešení cukerní krize; s výjimkou USA a Japonska se jí zúčastnili zástupci všech významných výrobců cukru. Výsledek jednání byl naprosto nedostačující: přijetí doporučení k uzavření mezinárodní dohody mezi výrobci a vývozci cukru o stabilizaci výroby a o jednotné prodejní politice. Nedošlo k žádoucí dohodě o omezení výroby cukru.

O několik měsíců později (v červenci 1929) se z podnětu belgických cukrovarníků konala v Bruselu mezinárodní konference, které se rovněž zúčastnili zástupci cukrovarů z Československa. Bylo na ní dosaženo dohody o stabilizaci dosavadního vývozu předních exportérů cukru na základě stanovených kontingentů. Jáva i Kuba, jako přední vývozci třtinového cukru, však k dohodě nepřistoupily.

Po propuknutí světové hospodářské krize se situace na trhu s cukrem nadále zhoršovala. Celosvětově stále více klesala spotřeba cukru, naopak však nárůst jeho výroby zvyšoval zásoby této komodity. Přitom jeho cena při prosazování se třtinových výrobců na evropských trzích (Kuby a Jáv) klesala. Hrozba zhroutení se kubánského vývozu přiměla americké bankovní monopoly k zprostředkování nové mezinárodní dohody mezi hlavními vývozci cukru (7). V první polovině prosince 1930 byla narychlo svolána nová konference do Bruselu k problému nadprodukce cukru. Po půlročních jednáních došlo 9. května 1931 (i za účasti čs. cukrovarníků) k uzavření dohody na dobu pěti let. *Dohoda* (tzv. *Chadbourneova*) zavazovala pět největších evropských exportérů cukru (mezi nimi i Československo) snížit svůj vývoz o 15 %; pro nás to znamenalo pokles na 571 050 t (8).

Bruselská dohoda z května 1931 měla pro Československo tíživý dopad, protože jsme ztratili prioritní postavení řepářské a cukerní evropské velmoci (spolu s Německem). Dohoda vedle přiděleného vývozního kontingentu nám ukládala uskladnit veškeré zásoby cukru z kampaně 1930/1931 a po jedné čtvrtině je postupně vyvážet během dalších kampaní do roku 1935; zásoby představovaly skoro 206 tis. t cukru (9). V několika údajích

Tab. III. Dopad bruselské dohody na výrobu cukru vybraných států

Stát	1930/1931	1932/1933	Pokles	Pokles
	Výroba cukru (tis. t)		(tis. t)	(%)
Německo	2 528,6	1 100,0	1 428,6	56,5
ČSR	1 125,7	625,0	500,7	44,5
Polsko	791,9	416,0	375,9	47,5
Evropa	4 963,6	2 461,0	2 472,6	49,8
Kuba	3 122,2	2 000,0	1 122,2	35,8
Jáva	2 969,3	1 350,0	1 619,3	54,5

přibližuje dopad bruselské dohody na produkci cukru u vybraných států tab. III. (10). Mezinárodní cukerní dohoda skončila neúspěchem. Nepodařilo se zastavit katastrofální důsledky cukerní krize.

Průběh a dopad krize na československé řepářství a cukrovarnictví

Už v období konjunkturálního rozmachu čsl. ekonomiky v letech 1927–1929 se prosazovala snaha po vytvoření dlouhodobého cenového a kontingentačního tuzemského cukerního kartelu k otázce osevu a sklizně cukrovky i jejího zpracování – ve výrobě cukru. Cukrovarníci se snažili zabezpečit si stabilní vysoké zisky monopolizací domácího trhu. Nakonec byla 8. října 1927 uzavřena a o týden později podepsána *Dohoda československých cukrovarů pro kampaň 1927/1928 až 1936/1937*. Za „tichého“ souhlasu předsedy vlády, agrárníka Antonína Švehly, tak byl vytvořen desetiletý kartel zahrnující všechny cukrovary v republice. Pro suché rafinerie a smíšené závody byl stanoven pevný tuzemský kontingent rafinády, přičemž došlo k úpravě podílu jednotlivých závodů v rámci zemí ČSR. Podíl Čech se zvýšil ze 49 % na 54 %, Slovenska z 10 % na 15 %, a to na úkor Moravy a Slezska, kde naopak klesl ze 41 % na 31 %.

Kartelní dohoda měla zaručovat udržení výkupních cen cukrovky a tím i výši osevu pro zemědělce, což z politického hlediska plně vyhovovalo zájmům agrární strany na venkově. Zcela to zapadalo i do koncepce upevňování pozic agrární skupiny českého finančního kapitálu, a to vedle zřízení lihového syndikátu (1923), pozemkové reformy a zavedení agrárních cel (1925–1926) (11). Kartelní smlouva zakazovala výrobu a zdaňování rafinovaného i konzumního cukru mimo kontingent a zakládání nových cukrovarů (12). V kartelu se sjednotily do té doby protikladné zájmy agrární a průmyslové skupiny finančního kapitálu. Utvořený dlouhodobý cukerní kartel představoval výjimečný příklad dočasné shody protikladných skupin – cukrovarníků a řepářů. Prostřednictvím Živnobanky a ostatních obchodních bank byl kartel spojen se zájmem skupiny těžkého průmyslu k zachování dosavadní struktury specializované zemědělské výroby. Nezabránilo se však tomu, aby se během hospodářské krize v první polovině 30. let neobnovily tradiční rozpory mezi řepaři a obilnáři. Kartel zrušil tuzemskou cenu cukrové řepy a získal obrovské finanční dotace od státu k udržení ztrátového vývozu. Agrárníci prosadili, aby část těchto prostředků byla použita na udržení cen řepy a na sanaci cukrovarů.

V prosinci 1927 vytvořil nově ustavený kartel společně s *Ústřední jednotou řepářů československých* orgán s názvem *Výbor na ochranu československého řepářství a cukrovarnictví*. Jeho úkolem byla garance závazků, jež vyplývaly z mezinárodních úmluv. Skládal se z dvaceti cukrovarníků a stejného počtu zástupců řepářů. V květnu 1928 předložil výbor Švehlově vládě memorandum žádající zrušení tzv. obrátové daně a snížení spotřební daně za účelem udržení ztrátového vývozu cukru a ceny cukrové řepy. K podpoře těchto požadavků uspořádal výbor 17. června 1928 manifestační sjezd řepářů v Brně (13). Následovalo obtížné jednání s vládou, konkrétně s národně demokratickým ministrem financí Karlem Englišem, který odmítal přistoupit na požadavek dotací na ceny cukrovky. Složitá jednání mezi zástupci cukrovarů, řepářů a tzv. politickou „osmou“ vedly nakonec k demisi ministra Engliše (25. 11. 1928); ještě předtím se podařilo na počátku října 1928 dosáhnout dohody mezi vládou a jednotným blokem cukrovarníků a řepářů.

Do cukrovarnictví stále více pronikal agrární kapitál. Proces srůstání průmyslového a bankovního kapitálu, započatý již před první světovou válkou, pokračoval v letech prvního desetiletí čs. státu. K zlepšení situace mělo napomoci tzv. porolnicování cukrovarů, vehementně propagované Ústřední jednotou řepářů československých, spočívající v získávání akcionářů pro rolnické cukrovary, což se neobešlo bez podpory agrární strany. Od roku 1918 pracovalo v ČSR 18 rolnických cukrovarů, z nichž 14 bylo surováren. Během porolnicovací akce došlo v cukrovarnictví ke srůstání starého zemědělského kapitálu bývalých šlechtických velkostatkářů s novým agrárním bankovním a průmyslovým kapitálem ve formulující se agrární skupinu českého finančního kapitálu, opírající se o *Agrární banku*, *Moravskou agrární a průmyslovou banku*, *Pražskou úvěrní banku* a *Anglo-československou banku* (poslední dvě fúzovaly v roce 1930). Přitom tato skupina musela čelit konkurenčnímu boji ze strany staré

skupiny českého finančního kapitálu v čele s *Živnostenskou bankou*, úzce spolupracující za tímto účelem s *Českou eskomptní bankou*; dalšími spojenci Živnobanky v boji s agrární skupinou byly *Česká průmyslová banka*, *Česká banka Union* a *Banka pro obchod a průmysl*.

Agrární strana, jako nejvlivnější složka koaliční vlády, prosadila do vládního prohlášení Udržalovy vlády z 13. 12. 1929 pasáže o nutnosti čelit zemědělské krizi státními zásahy (14). Už na základě říjnové dohody z roku 1928 byl uzavřen s řepářskou jednotou společný hospodářský a finanční plán na ozdravení řepářství a cukrovarnictví pro následující tři kampaně (1928–1931). Pomocí tohoto plánu se mělo dotacemi ve výši 644,5 milionů korun zabránit poklesu osevu cukrovky a vývozu rafinády (bílého konzumního cukru), a to i za cenu případných ztrát. Tak se podařilo do roku 1930 pro střední a drobné rolníky uměle udržovat ceny cukrovky na hranici výrobních nákladů; poté její cena hluboce klesala (ze 150 Kč.t⁻¹ na 90–100 Kč.t⁻¹). Cukerní kartel prosadil od kampaně 1931/1932 zavedení pohyblivých cen cukrové řepy, které měly kopírovat vývoj cen na světových trzích. Vyplácené ceny se pohybovaly okolo 100 Kč.t⁻¹, přičemž uvedená částka platila jen pro odevzdané množství cukrovky vyměřené řepným kontingentem.

Ukazovalo se, že bez státní podpory by byl export nemyslitelný a nerentabilní. Československo tak muselo spoléhat na vlastní prostředky k záchraně řepářství a cukrovarnictví ve stávající podobě. Ještě před podpisem bruselské dohody z května 1931 byly v dubnu téhož roku na výboru *Ústředního spolku československého průmyslu cukrovarnického* v Praze dohodnuty zásady pro praktické provedení připravovaného „dikátu“. S výjimkou 11 cukrovarů (představovaly 8,7 % celorepublikové výrobní kapacity) ostatní závody podepsaly vyhlášené zásady ke snížení výroby. Státní zásahy se týkaly také zákazu zřizování nových cukrovarů, tedy vyhlášovaly jakési „*numerus clausus*“; tím měl být zákon č. 105 Sb. z. a n. z 24. 6. 1932, určující také povolenou vzdálenost železnice od nejbližšího stávajícího cukrovaru a současně omezující znovuoobnovení těch závodů, které byly v posledních třech letech mimo provoz. Zákon platil nejdříve do konce srpna 1934, pak byl vládními nařízeními několikrát prolongován (do konce roku 1940).

Státní zásahy se také týkaly vedle výrobních a řepných kontingentů i vývozních povolení, poskytovaných ministerstvem průmyslu, obchodu a živností na základě vývozních osvědčení. V hospodářském roce 1931/1932 se vyvezlo ještě 51 % z vyrobeného množství cukru, následujícího roku vývoz poklesl na 42 %, avšak od kampaně 1933/1934 export mírně stoupl na 45 % a na této úrovni se udržoval i v dalších letech.

Je přirozené, že vedle snížení výroby cukru muselo dojít i k omezování osevních ploch cukrové řepy. Představy o jejich snížení se dostaly až k číslu 33 %, což mělo přinést zvýšení průměrné ceny za tuto komoditu na částku 165 Kč.t⁻¹, když současný stav platby cukrovarů se pohyboval bez dotací okolo 137,50 Kč.t⁻¹. Opak byl však realitou, její cena spíše klesala pod tuto hranici (nepřevyšovala částku 120 Kč.t⁻¹). Od roku 1931 docházelo k redukci osevních ploch, kterému se dostalo „požehnání“ od řepářských organizací v čele s Ústřední jednotou řepářů. Jednota na přelomu 20. a 30. let organizačně podchycovala okolo 60 % všech pěstitelů cukrové řepy z jejich celkového počtu zhruba 198 tisíc. Nejsilnější zemský odbor řepářů představoval 57 tisíc členů v 54 okresních sborech v Čechách, naproti tomu na Moravě a ve Slezsku sdružoval odbor přes 30 tisíc členů v 35 okresních organizacích; nejslabší členská

základna byla přirozeně na Slovensku s 10 tisíci pěstiteli (15). Nejnižší celorepubliková osevní plocha se uvádí k roku 1933, a to jen 144 866 ha (ve srovnání s rokem 1928, kdy byla osevní plocha cukrové řepy 281 324 ha, to představovalo nejhlubší propad na 51 %) (16).

Tento sestupný trend byl ve zmiňovaném roce 1933 ovlivněn katastrofální neúrodou cukrovky, kdy způsobený propad její produkce logicky znamenal pokles výroby v cukrovaroch (o 54 %) a následného exportu cukru (až o 76 %). V Čechách neúroda pokračovala i v roce 1935, kdy se snížil průměrný výnos na 26,1 t.ha⁻¹ řepy (14). Přitom v roce 1933 bylo v českých zemích v provozu 121 cukrovarů (17).

Právě v letech 1932–1935 dosáhla světová cukerní krize svého nejhlubšího propadu. Světový cukerní obchod se prakticky rozpadl a nacházel se ve stavu agónie. Vývozu bylo dosahováno jen za cenu dumpingových cen a také s pomocí státních dotací. Už od poloviny 20. let vývoz českého cukru nabýval dumpingového charakteru, kdy klesal podíl vývozní ceny cukru na vývozních nákladech až pod jejich poloviční výši a v polovině 30. let dosáhl 28 %. Teprve od kampaně 1934/1935 se pokles vývozních cel zastavil a začal mírně stoupat. Krize způsobila značné přesuny ve staré struktuře českého cukerního vývozu. V roce 1933 poklesly vývozní ceny surového cukru (z 1 340 Kč na 780 Kč za 1 t) a rovněž rafinády (z 1 970 Kč na 1 100 Kč za 1 t). Pokles pokračoval i v dalších letech.

Ke zmírnění cukerní krize mělo přispět zvýšení dosud poměrně nízké domácí spotřeby cukru, jež činila koncem 20. let okolo 25 kg na osobu a rok a v letech krize poklesla zhruba o 8 %. Zvýšení spotřeby bránila vysoká spotřební daň, která spolu s obrátovou daní činila 2 090 Kč.t⁻¹ (pro srovnání v Německu a Rakousku to bylo po přepočtu pouhých 840 Kč.t⁻¹). K zlepšení situace měl také přispět přiděl denaturovaného cukru na konzervování ovoce. Vláda rovněž nařídila povinné používání cukru při výrobě cukrovinek a přikázala omezení výroby sacharinu (18).

Hospodářská krize výrazným způsobem urychlovala proces koncentrace cukrovarnické výroby v ČSR. Za zhruba sedmileté období (1929–1935) došlo ke zrušení 43 cukrovarů (oproti roku 1929), tedy ze 162 na 119 závodů (úbytek 43 provozů, 28 %); z toho v Čechách se jednalo o 29 závodů (29 %), na Moravě se zlikvidovalo 12 provozů (26 %) a ve Slezsku byl zastaven 1 cukrovar (20 %), podobně jako i na Slovensku (9 %) (19).

Již od poloviny 20. let byly zastavovány kapitálové investice do cukrovarnictví, takže zařízení cukrovarů technicky stagnovalo; k případné modernizaci se používalo strojního zařízení ze zrušených provozů. Toto zaostávání bylo markantní ve srovnání s vývojem v zahraničí, kde docházelo k zavádění automatizace nejnáročnějších částí výroby; spolu s mechanizací procházela změnami například difuze, čerání, saturace, filtrace šťáv, odparka, odstředivky a balicí zařízení. V cukrovaroch stále převažovaly klasické parní motory, pístové parní stroje a parní turbíny. Nedostatek investic v krizových letech kontrastoval s konjunkturálními léty, kdy byly například při velkých smíšených cukrovaroch zaváděny sušárny řízku a řepy, provozy na výrobu melasových krmiv, lihovary, droždárny, volně byly přičleňovány mlýny, cihelny, pily, konzervárny. Při mnohých cukrovaroch zůstávaly zachovány zbytkové statky zaměřené na výkrm dobytka a na produkci mléka. Ve vlastní režii budovaly cukrovary v letech svého vzestupu i úzkorozchodné železnice, tzv. polní malodráhy, případně zaváděly vlastní vlečky jako přípojky k železniční dráze.

Překonávání krizových jevů, oživení výroby, závěr

Politika redukce řepářství a cukrovarnictví v Československu se začala překonávat zhruba od poloviny 30. let. Pro světovou cukerní výrobu nastal obrat k zlepšení od kampaně 1934/1935, přičemž však až do sezony 1936/1937 zůstávaly v platnosti restringované kontingenty. Na jedné straně se zlepšení zdůvodňovalo předchozím poklesem výroby cukru a na druhé straně vzrůstem jeho spotřeby. Po tomto krátkodobém oživení můžeme od roku 1936 hovořit i o vzrůstající výrobě cukru v celé Evropě (zvýšení o 5,95 %). Předchozí ztrátovost při pěstování řepy vedla mnohé drobné a střední rolníky v našich zemích k omezování jejího osevu a k nahrazování jinými plodinami, zejména obilninami, bramborami a čekankou (20).

Krizí vynucená koncentrace a racionalizace výroby byla nedůsledná. Vedle již zmíněného zaostávání v oblasti mechanizace a automatizace kartel z úsporných důvodů zanedbával sledování úrovně mezd svých zaměstnanců, které mnohdy permanentně klesaly. Kartelu se podařilo udržet ztrátový vývoz před úplným zhroucením. Klesal i zisk cukrovarníků a velkých pěstitelů řepy, avšak od poloviny 30. let začal opět narůstat. Hlavní skupiny čs. cukrovarnického i řepářského kapitálu se vzácně shodovaly na prospěšnosti zachování její redukované podoby. S pomocí agrární strany se vcelku dařilo udržet ekonomické preference cukrovarnictví v rámci potravinářského průmyslu.

Kartelní smlouva čs. cukrovarů z roku 1927 měla skončit k 30. 9. 1937. Její obnovení bylo jak pro cukrovarníky, tak i pro pěstitelé cukrovky otázkou zachování vysokých zisků z monopolizovaného tuzemského trhu. Proto se již od jara 1936 vedla předběžná jednání mezi oběma skupinami. Řepářská jednota žádala snížení rafinérských zisků ve prospěch ceny řepy a úpravu kontingentní výše cukrovky. V těchto požadavcích byla zajedno se surovárnami, z nichž mnohé se domáhaly toho, aby jim bylo přiznáno právo na rafinaci vlastní suroviny. Současně se jednalo o požadavku vlády navýšit osevní plochy cukrovky pro rok 1937, aby se tím zabránilo nadprodukcí pšenice a současně se tím vyrovnal schodek ve sklizni cukrovky, způsobený neúrodou v roce 1936 (pokles o 22,8 %). Konečným výsledkem byla v říjnu 1936 uzavřená dohoda o prodloužení dosavadního kartelu o tři měsíce, tedy do konce roku 1937.

Od podzimu 1936 docházelo k oživení světových trhů s cukrem, což vedlo k mírnému vzestupu vývozní ceny čs. cukru i jeho exportního množství. Od září 1937 do konce srpna 1938 bylo z ČSR vyvezeno 0,32 mil. t cukru (21). Po jednáních mezi vládou a cukrovarníky byla nakonec 5. 11. 1937 podepsána nová kartelní smlouva s platností od 1. 10. 1937 do 30. 9. 1947. Cukrovarům se podařilo za pomoci agrární strany prosadit nároky na tuzemské kontingenty rafinády. Po složitých jednáních byla přijata zásada, že základem pro jejich vyměření budou stabilní kontingenty surového cukru příslušné rafinerie a jejich surováren. Zároveň zde bylo zakotveno ustanovení o povinnosti cukrovarů plnit mezinárodní závazky převzaté státem a cukrovarským spolkem co se týče výroby a odbytu cukru (22). Hlavním cílem kartelu bylo udržení domácí ceny cukru, protože narůstal tlak veřejnosti na nižší cenu cukru. Pozice hlavních bankovních koncernů zůstaly v novém kartelu v podstatě zachovány. Přestože se agrární skupina podílela v polovině 30. let pouze jednou čtvrtinou na celkovém akciovém kapitálu čs. cukrovarů a průmyslová skupina téměř polovinou, získala agrární skupina (díky svým pozicím v politickém systému) v novém kartelu z roku 1937 jasnou převahu (23).

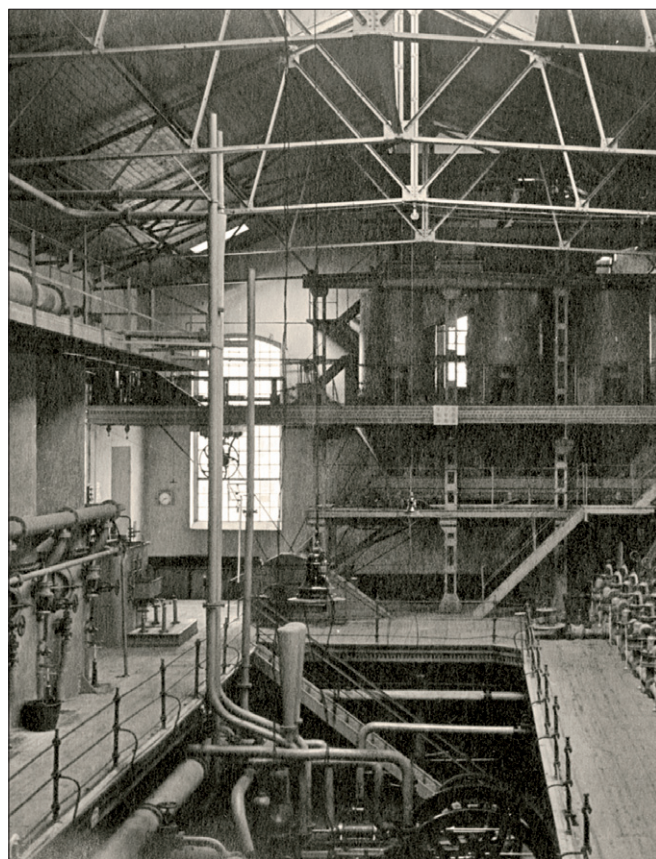
Souhrn

Cukrovarnictví zaujímal v potravinářské struktuře českých zemí (Československa) významné pozice především přibližně od poloviny 19. století až do konce první republiky. Patřilo mezi špičkové světové exportéry „bílého zlata“, které se vyváželo zejména do okolních zemí a také na Balkán a do Turecka. Studie se zaměřuje na průběh cukerní krize a s tím související snižování osevních ploch cukrovky v Československu od konce 20. let do poloviny 30. let 20. století, což předznamenalo agrární krizi jako součást velké celosvětové hospodářské krize. Neomezuje se pouze na obraz cukrovarnictví se všemi průvodními jevy, které se snažily pomocí kartelové dohody a státních zásahů oslabovat krizové projevy, ale dotýká se i ekonomických a technických stránek oboru, vazeb mezi cukerním kartelem a státním aparátem, situací v oblasti českého agrárního finančního kapitálu. V souvislosti s tím se zabývá i vývojem na světovém cukerním trhu a jeho dopadem na československý export. Cukerní krize je úzce sledována v propojení na řepářství jako „spojité nádoby“.

Klíčová slova: cukr, cukrovary, cukrovarníci, cukrová řepa, řepářství, řepaři, řepařská jednota, rolnický cukrovar, agrární strana, kartel, banka.

Literatura

1. *Statistické příručky Republiky československé, I–IV*. Praha, 1920, 1925, 1928, 1932.
2. ZEMAN, J.: Význam cukrovarnického průmyslu pro hospodářský život našeho státu. In *Sborník Československé společnosti zeměpisné*, sv. XXXII, sešit 1 a 2, Praha, 1926, s. 225–241.
3. FALLADA, O.: Průmysl cukrovarnický v prvním desetiletí v Československé republice. *Listy chemické*, 22, 1928, s. 429–433.
4. LACINA, V.: *Velká hospodářská krize v Československu 1929–1934*. Praha, 1984, s. 68–161.

5. BRDLÍK, V.: *Zemědělská krize v souvislosti s národním hospodářstvím*. Praha, 1933.
6. *Věstník Ústřední jednoty řepařů československých*, 1930 (6), s. 99 an.
7. *Věstník Ústřední jednoty řepařů československých*, 1931 (1), s. 1–3, 9–13; 1932 (3a), s. 72–74.
8. *Listy cukrovarnické: Zpravodaj*, 1937 (3a), s. 69–71.
9. *Jednatelské zprávy Ústředního spolku československého průmyslu cukrovarnického*, 1931. Praha, 1935, s. 98–99.
10. *Věstník Ústřední jednoty řepařů československých*, 1934 (5), s. 74.
11. *Protokol o řádném říšském sjezdu Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu ve dnech 29. – 30. října 1932*. Praha, 1933, s. 202–238.
12. *Venkov*, 18. 6. 1928.
13. LACINA, V.; SLEZÁK, L.: *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*. Praha, 1994, s. 36 an.
14. DUDEK, F.: *Monopolizace cukrovarnictví v českých zemích*. Praha, 1985, s. 131–164.
15. *Svoboda* – 6. 5. 1932, 14, 1932 (108), s. 2.
16. *Věstník Ústřední jednoty řepařů československých*, 1934 (3a), s. 72 an.
17. *Listy cukrovarnické*, 61, 1932/33 (45/46), s. 434.
18. VILIKOVSKÝ, V.: *Dějiny zemědělského průmyslu v Československu. Od nejstarších dob až do vypuknutí světové krize hospodářské*. Praha, 1936, s. 412–413.
19. *Neumannův cukrovarnický adresář 1938*. Praha, 1938, s. 35–79.
20. LACINA, V.: K řepařské a obilní krizi v letech 1928–1933. In *Sborník historický*, 21, 1974, s. 170–185.
21. *Zemědělský zpravodaj Říšského sdružení řepařů v ČSR*, V, 1938, s. 110.
22. *Věstník Ústřední jednoty řepařů československých*, XIX, 1938, s. 38–39.
23. ČAPKA, F.; SLEZÁK, L.: *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko)*. Brno, 2011, s. 130–159.

Čapka F.: Sugar Beet Growing and Sugar Industry in Czechoslovakia during Great Depression in 1930s

Sugar industry occupied an important position in the food structure of the Czech Lands (Czechoslovakia) especially from about the mid-19th century until the end of the First Republic. It was one of the leading exporters of the “white gold”, which was mainly exported to neighboring countries and also to the Balkans and Turkey. The study focuses on the progress of the sugar crisis and the associated reduction in sown areas of sugar beet in Czechoslovakia from the late 1920s to mid-1930s, which heralded the agrarian crisis as part of the Great Depression. It is not limited only to the image of the sugar industry with all the accompanying phenomena that tried to help to weaken the symptoms of the crisis by means of cartel agreement and government intervention, but it also covers the economic and technical aspects of the industry, the links between the sugar cartel and the state apparatus, and the situation in the Czech agrarian financial capital. In connection with this, it also deals with the development on the world sugar market and its impact on Czechoslovak exports. The sugar crisis is closely monitored with regard to sugar beet cultivation as “communicating vessels”.

Key words: sugar, sugar factories, sugar factories owners, sugar beet, sugar beet growing, sugar beet growers, peasant sugar factories, sugar beet union, the Agrarian Party, cartel, bank.

Kontaktní adresa – Contact address:

doc. PhDr. František Čapka, CSc., Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra historie, Poříčí 9, 603 00 Brno, Česká republika, e-mail: capka@ped.muni.cz